

ADAM BOHORIČ PRI SLOVENCIH V 19. STOLETJU

Pavle Jović

Univerzitetna biblioteka Svetozar Marković, Beograd

UDK 811.163.6'36"1584":929Bohorič A.:930.85(497.4)"19"

V prispevku smo analizirali slovnice in literarnozgodovinska dela slovenskih izobražencev v 19. stoletju, v katerih je zapisano ime prvega slovenskega slovničarja, Adama Bohoriča. Po spregledanosti v 17. in 18. stoletju so slovenski preporoditelji iz Zoisovega kroga (Kopitar 1808; Vodnik 1809; Primic 1814) na začetku 19. stoletja osvežili spomin nanj. Avtorji prvih slovnice 1824–1858 (Dajnko 1824; Murko 1832; Muršec 1847; Potočnik 1849; Majar 1850; Potočnik 1858), ki so bili rimskokatoliški duhovniki, niso upoštevali protestantske tradicije in zasluge prvega slovenskega slovničarja. Od leta 1854 dalje pa so slovenski literarni zgodovinarji, ki so se izoblikovali na Dunaju pri Miklošiču (Janežič 1854; Marn 1861; Macun 1863; Levec 1871/1872; Kleinmayr 1881; Marn 1883; Glaser 1894; Štrekelj 1899), priznavali prvenstvo Bohoričeve slovnice.

Adam Bohorič, prva slovenska slovnica, 19. stoletje

The paper analyses the grammars and literary historic works of Slovene intellectuals in the 19th century, which include the name of first Slovene grammarian Adam Bohorič. In the early 19th century Slovene revivers of the Zois circle (Kopitar, Vodnik, Primic) revived the memory of the first Slovene grammarian. The Catholic priests who wrote the first Slovene grammars in the 19th century (1824–1858) – Dajnko (1824), Murko (1832), Muršec (1847), Potočnik (1849), Majar (1850) and Potočnik (1858) – ignored the Protestant tradition and Bohorič's merit. However, from the summer of 1854 onwards, the first Slovene literary historians, who studied Slavic Studies under Miklošič at Vienna University, valued the Protestant tradition and mentioned Bohorič as the author of the first Slovene grammar: Janežič (1854), Marn (1861), Macun (1863), Levec (1871/1872), Kleinmayr (1881), Marn (1883), Glaser (1894) and Štrekelj (1899).

Adam Bohorič, the first Slovene grammar, 19th century

Uvod

V 19. stoletju so bile objavljene številne slovnice slovenskega jezika, ki so nastale izpod peresa rimskokatoliških duhovnikov v nemškem jeziku. Slovenski jezikoslovci pa so se začeli ukvarjati z zgodovino slovenskega slovničarstva precej pozno, šele v drugi polovici 20. stoletja (Pogorelec 1971; Toporišič 1984: 75, 1996: 307). Prisotnost zavesti o Bohoričevi slovnici pri Slovencih od 1584 do 1809 je prikazal slovenski literarni zgodovinar Anton Slodnjak (1971: 122). Jože Toporišič je Bohoričeve *Zimske urice proste* prevedel (1987) in podal podrobno obravnavo Bohoričeve slovnice (Toporišič 1984: 75).

V prispevku smo analizirali, kako se je pri Slovencih v 19. stoletju razvijala zavest o Adamu Bohoriču. S tega stališča smo pregledali slovenske slovnice in literarno-zgodovinska dela 19. stoletja. Kot izhodišče smo uporabili bibliografsko delo Edwarda Stankievicza (1984: 85), ki je ob štiristoletnici izida prve slovenske slovnice opazil, da je bila Bohoričeva slovnica skozi stoletja zapostavljena s strani katoliških jezikoslovcev, koristen pa je bil tudi *Pripomoček zgodovini slovenskega slovstva* Julija Kleinmayra (1879: 3).

Slovenski preporoditelji Zoisovega kroga o Bohoriču

Razsvetljesko gibanje je med Slovenci prebudilo zanimanje za nacionalno zgodovino in slovenski jezik. Ob koncu 18. stoletja, leta 1798, je Valentin Vodnik, ki je pripadal Zoisovemu krogu, omenil Bohoriča in njegovo slovnico v tedniku *Lublanske novize*, v članku *Povedanje od slovenskiga jezika*. O Bohoričevi slovnici je napisal: »ta gramatika je bila prepovedana, ker ona nekaj katoliškemu uku zopernih podukov ima v predgovoru« (Vodnik 1798: 247).

Na začetku 19. stoletja so preporoditelji Zoisovega kroga (Kopitar, Vodnik, Primic) ohranili spomin na slovenske protestantske pisce in Bohoriča. Jernej Kopitar (1780–1844) je pod vplivom novih jezikoslovnih raziskovanj nemške (Adelung) in češke filologije (Dobrovský) upošteval protestantsko tradicijo. Adama Bohoriča je že leta 1779 in 1806 omenjal Josef Dobrovský (1779: 229, 1806: 473).

V prvi znanstveni slovnici slovenskega jezika *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* je Kopitar (1808: XXXVIII) zapisal, da je Bohorič avtor prve naše slovnice. O verski pripadnosti Bohoriča niti besede. O zaslugi Kopitarja za ohranjanje spomina na prvega slovenskega slovníčarja je pisal Jože Toporišič v spremni besedi za celotni slovenski prevod Bohoričeve slovnice (Toporišič 1987: 323).

Razsvetljenec in duhovnik Valentin Vodnik (1758–1819) je leta 1811 objavil prvo slovensko slovnico v slovenščini *Pismenost ali gramatika za perve šole*, v kateri ni Bohoriča in zgodovinskega očrta slovnice iz prejšnjih stoletij. Dve leti prej je Vodnik Bohoriča omenil v *Zgodovini vojvodine Kranjske (Geschichte des Herzogthums Krain)* kot ravnatelja stanovske šole v Ljubljani in avtorja prve kranjske gramatike z naslovom *Arcticae horulae succisivae*, ki je natisnjena v Wittenbergu 1584 (Vodnik 1809: 47). Tudi v tem Vodnikovem zapisu Bohoričeva pripadnost luteranski veri ni omenjena.

Vodnik je veliko pomagal tudi pri slovenski slovnici, ki je izšla leta 1811 in je bila namenjena Italijanom za učenje slovenščine: *Saggio Grammaticale Italiano–Cragno-lino*. Njen avtor, pravnik Vincenc Franul (1771–1817), se je pri sestavljanju slovnice držal Kopitarja in nasvetov Vodnika. Bohoriča je v uvodu slovnice le omenil (Franul 1811: II).

Iz Zoisovega kroga je izšel tudi Janez Nepomuk Primic (1785–1823), avtor slovnice, ki je ostala v rokopisu (Slodnjak 1952: 582). Primic, ki je bil prvi profesor slovenščine na graškem liceju (1812), je leta 1814 objavil *Novi nemško-slovenski bukvar al A.B.C.*, v katerem so podatki o Bohoriču in njegovi slovnici ter kratek pregled reformacijskega gibanja na Slovenskem (Primic 1814: 107).

Leta 1812 je izšla slovenska slovnica pod naslovom *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre* Janeza Leopolda Šmigoca, člana Primčeve Slovenske družbe v Gradcu, ki je zasnovana na Kopitarjevi slovnici, vendar v njej ni omenil ne Bohoriča ne njegove slovnice.

Zamolčanje Bohoriča s strani slovenskih katoliških duhovnikov do leta 1850

Slovnica tradicija Slovencev v 19. stoletju je bila pestra. Po Kopitarju, Vodniku in Primcu so jo nadaljevali rimskokatoliški duhovniki Peter Dajnko (*Lehrbuch der Windischen Sprache*, 1824), Franc Metelko (*Lehrgebäude der slowenischen Sprache*, 1825), Anton Murko (*Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche*, 1832), Jožef Muršec (*Kratka slovenska slovnica za pervence*, 1947), Blaž Potočnik (*Grammatik der slowenischen Sprache*, 1849) in Matija Majar (*Slovnica za Slovence*, 1850). Vse omenjene slovenske slovnice ne navajajo Bohoriča kot začetnika slovenskega slovničarstva, so napisane v nemškem jeziku ter so nastale po vzoru Kopitarjeve slovnice in slovnice Dobrovskega (Hammel 2009: 179).

Čeprav so katoliški duhovniki v prvi polovici 19. stoletja ohranjali pomembno mesto v kulturnem življenju na Slovenskem (Vodopivec 2007: 11), so zamolčali zasluge slovenskih protestantskih piscev. S sklenitvijo konkordata leta 1855 je katoliška cerkev na Slovenskem pridobila odločujočo vlogo pri nadzoru vzgoje in šole.

Bohorič v literarnozgodovinskih delih Slovencev (1854–1899)

Preobrat v vrednotenju dosežkov slovenskih protestantov je nastal s prvim poskusom pregleda slovenskega slovstva v Janežičevi slovnici leta 1854 (Janežič 1854: 117). Od izida Primčevega *Nemško-slovenskega bukvarja* (1814) do objave Janežičevega pregleda slovenskega slovstva je moralo miniti 40 let, da so Slovenci obnovili spomin na prvega slovenskega slovničarja, in sicer v delu izpod peresa Antona Janežiča (1828–1869), profesorja slovenskega jezika na celovski gimnaziji, ki je med prvimi Slovenci končal študij slavistike na Dunaju pri Miklošiču.

Za razvoj zavesti o prvem slovenskem slovničarju v drugi polovici 19. stoletja je pomembno obdobje od Miklošičevega nastopa na dunajski univerzi (1850) do časa, ko se je pri njem izoblikovala prva generacija slovenskih jezikoslovcev in literarnih zgodovinarjev (Janežič, Levec, Marn, Glaser, Štrekelj).

Slovnica Antona Janežiča, ki je izšla leta 1854 v slovenščini, si zasluži posebno pozornost, saj vsebuje tudi kratek pregled slovenskega slovstva in slovničarstva (Janežič 1854: 117). V njej najdemo podatke o Adamu Bohoriču, tvorcu prve slovenske slovnice (prav tam: 132). Janežičeva slovnica je doživela štiri ponovne izdaje (toda brez pregleda slovstva) še za Janežičevega življenja, v šolah so jo uporabljali celih 62 let do izida Breznikove slovnice (1916).

Dve leti pred izidom Janežičeve slovnice (1852) je bil v reviji *Mitteilungen des historischen Vereines für Krain* objavljen kratek prispevek *Beiträge zur Literatur Geschichte von Krain* slovenskega literarnega zgodovinarja Vinka F. Kluna (1852: 26). V naslednjih letih so izšli članki istega avtorja, posvečeni protestantskim piscem (*Der Aufmerksame*, 1855 in 1856; *Östereichische Revue*, 1857, in *Русская беседа*, 1859).

Zavest o pomenu slovenskih protestantskih piscev in zaslugi prvega slovenskega slovnničarja se je pri katoliških duhovnikih počasi razvijala. Leta 1858 so bila v ljubljanskem tedniku *Novice* ponovno objavljena Vodnikova besedila pod naslovom *Slovenski jezik in slovenski narod* (Vodnik 1858: 49) in tako se je v zavesti širšega kroga bralcev ohranjal spomin na prvega slovenskega slovnničarja.

Leta 1861 je slovenski katoliški časnikar in literarni zgodovinar Josip Marn (1832–1893), ki je delal kot veroučitelj na Ljubljanski gimnaziji, podal v poročilu za leto 1861 zgodovinski očrt slovnice slovenskega jezika (Marn 1861: 13). To je bil prvi pregled slovenskih slovnice skozi čas.

Škof in narodni buditelj Anton Martin Slomšek se je leta 1862 v svojih *Drobtinica*h ozrl tudi na pomen protestantov za slovensko književnost: »Truber, Dalmatin, Bohorič in tiste dobe verstniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od prave vere zavili; Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obernal po neskončno modri svoji previdnosti, ki dostikrat hudo prostim ljudem doposti, pa hudo k našemu pridu oberne« (Slomšek 1962: 72). Slomšek ni poudaril, da je Bohorič tvorec prve slovenske slovnice.

Literarni zgodovinar Ivan Macun (1821–1883), gimnazijski profesor, ki je deloval tudi v Zagrebu, je v svoji hrvaško pisani slovenski literarni zgodovini omenil Bohoriča (Macun 1863: 8). Dve leti kasneje je podal analizo Bohoričeve slovnice (Macun 1865: 105).

Treba je omeniti tudi prvega profesorja za slovanske jezike na dunajski univerzi Frana Miklošiča, ki navaja Bohoričevo slovnico kot prvo slovensko slovnico v *Slovenskem berilu za višje gimnazijske razrede* (Miklošič 1865: 39).

V predavanjih na gimnaziji v Gorici (1871/1872) je Miklošičev učenec in literarni zgodovinar Fran Levec slovenskim protestantom in Bohoriču določil pomembno mesto.

Učitelj slovenščine v Kopru Julij Kleinmayr, ki je študiral slavistiko na Dunaju pri Miklošiču, je leta 1881 izdal eno prvih celovitih slovenskih literarnih zgodovin. V drugem delu *Zgodovine slovenskega slovstva* je pod naslovom *Novoslovensko slovstvo* predstavil slovenske protestantske pisce, med drugimi Adama Bohoriča, ki je natisnil prvo slovensko slovnico in tu »ustanovil čerkopis, ki se je do najnovejših časov ohranil« (Kleinmayr 1881: 55).

V *Jezičniku* za leto 1883 je katoliški častni kanonik in literarni zgodovinar Josip Marn, ki je končal bogoslovje in nato opravil izpit iz slovenščine na Dunaju pri Miklošiču, podal biografske podatke o Adamu Bohoriču in prvi prevod predgovora Bohoričeve slovnice (Marn 1883: 58).

Duhovnik Andrej Fekonja (1851–1920) je leta 1890 predstavil slovenske protestantske pisce v negativni luči v obširnem prispevku *Reformacija v Slovencih*. Zaslug Adama Bohoriča ne omenja (Fekonja 1890: 484).

Literarni zgodovinar Karol Glaser, ki je študiral slavistiko na Dunaju pri Miklošiču, je v letih 1894–1896 izdal *Zgodovino slovenskega slovstva*. V prvem zvezku je obravnaval literarno dejavnost Slovencev od začetkov do francoske revolucije in podal življenjepisne podatke o Adamu Bohoriču (Glaser 1894: 113). Kot vir je uporabil slavistični zbornik *Slavin* Dobrovskega (1806, 1808), delo *Geschichte der südslawischen Literatur* Šafarika (1864) in uvod (*Einleitung*) iz Kopitarjeve slovnice (1808).

Ob koncu 19. stoletja (1899) je izšla še ena *Zgodovina slovenskega slovstva* v štirih zvezkih izpod peresa Karla Štreklja, profesorja na graški univerzi. V drugem zvezku je opisal literarno ustvarjalnost slovenskih protestantskih piscev in podal dotlej najbolj temeljite življenjepisne podatke o Adamu Bohoriču (Štrekelj 1899: 119).

V slovnici duhovnika Antona Breznika (1916), ki so jo rabili v slovenskih šolah do srede 20. stoletja, spet ni zgodovinskega očrta slovenskih slovnice iz prejšnjih stoletij. Po letu 1900 je namreč katoliška cerkev postala ne le verska, ampak tudi družbena sila (Kralj 1989: 24).

V prvi polovici 20. stoletja so o Bohoriču pisali literarnovedno izobraženi zgodovinarji Fran Ilešič (1908), Ivan Prijatelj (1920), France Kidrič (1927), Anton Slodnjak (1934) in Mirko Rupel (1934).

O Bohoriču se je več pisalo ob štiristoletnici izida njegovih *Zimskih uric* (1984). Tedaj je Jože Toporišič nameraval natisniti celoten prevod Bohoričeve slovnice pri Slovenski matici in Cankarjevi založbi, vendar do tega ni prišlo. Ob tej priložnosti je zapisal: »Ker pa se bo ta obletnica praznovala z znanstvenimi sestanki tudi v Ameriki in na Poljskem, bo mogoče spet tujina storila za Bohoriča več, kakor očitno hoče domovina.« (Toporišič 1984: 78)

Zaključne misli

Slovenski preporoditelji Zoisovega kroga (Kopitar, Vodnik, Primic) so na začetku 19. stoletja osvežili spomin na prvega slovenskega slovnicearja Adama Bohoriča, ki je bil v prejšnjih stoletjih kot pripadnik luteranske vere zamolčan. Katoliški duhovniki (Dajnko, Murko, Muršec, Potočnik in Majar), pisci prvih slovenskih slovnice, ki so izšle v nemškem jeziku v letih 1824–1858, v uvodu nimajo zgodovinskega očrta slovenskega slovnicearstva niti ne omenjajo Bohoriča. V drugi polovici 19. stoletja, ko se je izoblikovala nova generacija slovenskih literarnih zgodovinarjev pri Miklošiču (Janežič, Macun, Levstik, Levec, Marn, Glaser in Štrekelj), pa je Adam Bohorič dobil pravo mesto v zgodovini slovenskega knjižnega jezika. Dolgoletno ignoriranje zaslug slovenskih protestantskih piscev in prvega slovenskega slovnicearja s strani rimsko-katoliške cerkve v 19. stoletju je prispevalo k temu, da se je zgodovina slovenskega knjižnega jezika razvijala stežka in z zamudo ter da smo toliko čakali na prevod predgovora Bohoričeve slovnice (Marn 1883), njeno prvo obravnavo (Ramovš 1920), temeljit Bohoričev življenjepis (Kidrič 1925), ponovno izdajo Bohoričeve slovnice (Trofenik 1971) in njen celotni prevod v sodobni knjižni jezik (Toporišič 1987).

Literatura

- BOHORIZH, Adam, 1987: *Articae horule succisivae*. Maribor: Obzorja. 323–328.
- BREZNIK, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
- DOBROVSKÝ, Josef, 1779: *Böhmische Literatur*. Prag. 230.
- DOBROVSKÝ, Josef, 1806: *Bothschaft aus Böhmen an alle Slawischen Völker oder Beiträge zur Kenntniss der Slawischen Literatur nach alten Mundarten*. Prag. 473.
- FEKONJA, Andrej, 1890: Reformacija v Slovincih. *Ljubljanski zvon* 10/8. 477–488.
- FRANUL, Vincenzo de Weissenthurn, 1811: *Saggio Grammaticale Italiano-Cragnolino*. Trieste: Stamperia di Antonio Maldini.

- GLASER, Karol, 1894: *Zgodovina slovenskega slovstva. I. zvezek: Od početka do francoske revolucije*. Ljubljana: Slovenska matica. 113–114.
- JANEŽIČ, Anton, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagolskim berilom za Slovence*. Celovec: Eduard Liegel. 117–155.
- KLEINMAYR, Julij, 1879: *Pripomoček zgodovini slovenskega slovstva 1550–1880*. Celovec: Družba sv. Mohorja. 3–6.
- KLEINMAYR, Julij, 1881: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Celovec: Družba sv. Mohorja. 55.
- KLUN, Vinko Ferreri, 1852: Beiträge zur Literatur Geschichte von Krain. *Mitteilungen des historischen Vereines für Krain* VII. Laibach. 26, 28, 68, 74, 76.
- KOPITAR, Jernej, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: Wilhelm Heinrich Korn. XL–XLI.
- KRALJ, Franc, 1989: Cerkevne razmere na Slovenskem od konca 18. do konca 19. stoletja. *Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja. Simpozij 1989*. Ljubljana: Slovenska matica. 19–26.
- LEVEC, Fran, 1871: *Slovensko slovstvo. Novoslovensko slovstvo, drugi del. Predavanja Franca Levca v VIII. razredu c. kr. Gimnazije v Gorici*.
- MACUN, Ivan, 1863: *Kratak pregled slovenske literature: sa dodanim riečnikom za slovence*. Zagreb: Narodna tiskarnica Ljudevita Gaja. 8.
- MACUN, Ivan, 1865: Razvitak slovenske slovnice. *Književnik* 2/1. 105–113.
- MARN, Josip, 1861: Slovnice slovenskega jezika. *Programm und Jahresbericht der Uebergimnasiums zu Laibach*. Laibach. 13–26.
- MARN, Josip, 1883: *Jezičnik. Knjiga slovenska v dobah XVI–XVII veka*. Ljubljana: Rudolf Milic. 8–10, 21, 58–68.
- MIKLOŠIČ, Franc, 1865: *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*. Dunaj: ces. kralj. zaloga šolskih bukev. 39.
- POGORELEC, Breda, 1971: *Pogledi na slovenski knjižni jezik od srede XIX. stoletja naprej*. Ljubljana: Radio-televizija.
- PRIMITZ, Johann Nepomuk, 1814: *Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes A. B. C.* Grätz: Verlag Joseph Miller. 106–109.
- SLODNJAK, Anton, 1971: *Die Wirkung der Arcticae Horulae von Adam Bohorič auf das Schrifttum in den slowenischen Ländern von 1584 bis 1809*. München: R. Trofenik. 122–134.
- SLODNJAK, Breda, 1952: Primic Janez Nepomuk. *Slovenski biografski leksikon*, 8. zvezek. Ljubljana: SAZU. 579–583.
- SLOMŠEK, Anton Martin, 1862: Slava rajnim rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva. *Drobtinice* 16. 71–79.
- STANKIEWICZ, Edward, 1984: *Grammars and Dictionaries of the Slavic languages*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton. 98–103.
- ŠTREKELJ, Karel, 1899: *Zgodovina slovenskega slovstva. Prvi del*. Celovec. 119–123.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984: Bohoričeve zimske urice: ob 400-letnici slovenske slovnice. *Mohorjev koledar 1984*. Celje: Mohorjeva družba. 75–78.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1996: Janežičeva slovenska slovnica 1854. *Slavistična revija* 44/3. 307–316.
- VODNIK, Valentin, 1798: Povedanje od slovenskiga jesika. *Lublanske novize* 1. 247–249.
- VODNIK, Valentin, 1809: *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz*. Wien: Verlagsgewölbe des k. k. Schulbücher-Verschleisses bey St. Anna in der Johannis-Gasse.
- VODNIK, Valentin, 1811: *Pismenost za perve shole*. Lublana: Leopold Eger.
- VODNIK, Valentin, 1858: Slovenski jezik in slovenski narod. *Novice* 6/7. 49–51.
- VODOPIVEC, Peter, 2007: Kulturno-duhovno razmere na Slovenskem. *Bogoslovni vestnik* 67/1. 9–17.
- VRATUŠA, Anton, 1941: *Levec in Ljubljanski zvon. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.